

Дерябіна А. А.,
викладач німецької мови
ВСП «Чернівецький юридичний коледж»
Національного університету «Одеська юридична академія»

СИНОНІМІЧНІ Й ДУБЛЕТНІ ТЕРМІНОСПОЛУКИ В НІМЕЦЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ПРАВА

Анотація. У статті досліджуються іменниково-прикметникові лексичні дублети, в яких компоненти терміносполуки піддаються лексичним змінам при сталій структурі, тобто коли іменниковий або прикметниковий компонент терміносполуки можна замінити іншим словом. Ці лексичні модифікації пояснюються насамперед явищем синонімії, яке виникає завдяки особливому зв'язку, з одного боку, між мовою права та загальноповсякденною мовою, а з іншого – між мовою права та латинською мовою.

Ключові слова: дублетні терміносполуки, варіювання, термін, фахова мова.

Постановка проблеми. Синонімія, тобто наявність одиниць із близькими або тотожними значеннями, але відмінною звуковою формою, є поширеним типом лексико-семантичних відношень. У загальнолітературній мові синонімія є позитивним явищем, що сприяє її збагаченню. Проте у фаховому спілкуванні вживання синонімів може заважати однозначному розумінню та тлумаченню тексту. Синонімію, що зумовлює неточність, нечіткість змісту терміна, дослідники здебільшого кваліфікують як негативну рису термінолексики [6, с. 42]. О. Суперанська вважає, що явище синонімії в термінології тимчасове й свідчить або про зміни термінологічних норм, або про недостатнє вивчення певного явища, яке потребує номінації [8, с. 89]. Проте аналіз термінологічних словників доводить, що синонімія властива різним галузям термінології на всіх етапах їхнього розвитку: синонімічні та варіантні терміни й боротьба між ними за місце в науковій термінології є показником її постійного розвитку [7, с. 20]. Якщо на ранніх етапах формування терміносистеми певне наукове поняття одержує декілька найменувань, то з часом це дає можливість шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для позначення цього поняття, які відповідали б нормативним правилам, що сприяє розвитку терміносистеми в цілому [1]. Оскільки синонімія є своєрідною ознакою літературної мови, законом розвитку й існування мови, вважаємо, що немає підстав говорити про синонімію термінів як явище негативне й надлишкове або взагалі її заперечувати, бо на термінологію як на підсистему літературної мови поширюються мовні закони (пор. [10, с. 71]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом наявність синонімів серед термінологічної лексики заперечується з інших теоретичних позицій: більшість термінологів вважає, що немає синонімічних термінів, близьких за значенням, а є тільки дублети (пор. [2, с. 76; 4, с. 103–107]). Це випливає із самої природи синонімії: по-перше, синоніми можуть позначати як те саме поняття, так і декілька близьких понять, які певною мірою пересікаються чи накладаються. У цьому разі синонімічний термін не буде еквівалентним до вихідного терміна. По-друге, навіть якщо синоніми позначають те саме поняття, їхня семантична структура може бути відмінною: якщо її роз-

класти методом компонентного аналізу на елементарні смисли, то спільними можуть виявитися лише основні компоненти змісту. Якщо ж збігаються всі без винятку компоненти значень синонімів, як це прийнято в термінології, то йдеться про дублети. Цю точку зору послідовно відстоює А. Коваль: «Наявні в термінології паралельні назви того самого поняття є дублетами. Дублетність – це явище, відмінне від загальномовної синонімії. Оскільки термін має своє визначення й саме через нього співвідноситься з поняттям, він у своїй словесній формі містить певну наперед задану кількість істотних ознак цього поняття. Поки визначення поняття не змінюється, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією» [3, с. 262]. З інших теоретичних позицій наявність синонімів серед термінів заперечує О. Тараненко: дублетність передбачає співвідношення синонімів з одним денотатом, а тому в межах терміносистеми маємо справу тільки з дублетами [9, с. 16–19]. Ми вважаємо, що синонімічні терміни зі спільним денотатом, але різною формою вираження, що мають тотожні або майже тотожні значення, є дублетами.

Традиційно термінологи трактують дублетність у термінології як явище негативне та надлишкове, але також визнають наявність дублетів на різних етапах формування термінологічної лексики певної галузі, передусім у час становлення національної термінології, а також на етапі виникнення нових напрямів у науці. У багатьох лінгвістичних дублетах одержали різні найменування: *термінологічні дублети* (В. Молодець), *синонімічні дублети* (М. Степанова, І. Чернишова), *дублетні найменування* (І. Квітко), *паралельні терміни* (Л. Булаховський), *стовідсоткові синоніми* (М. Шанський), *тотожні синоніми, повні синоніми* (С. Бережан) та ін. У нашій роботі послуговуватимемося поняттям «терміни-дублети».

У термінологічній лексиці терміни-дублети класифікують за різними критеріями. Найчастіше базовими критеріями типологізації терміноодиниць є лексичне значення, структура й етимологія. Ураховуючи ці критерії, виокремлюють лексичні, морфологічні й синтаксичні (структурні) терміни-дублети [5, с. 102]. Лексичні терміни-дублети – терміни, різні за звучанням і написанням, але близькі чи тотожні за значенням. Морфологічні дублети розрізняються морфологічними категоріями компонентів у їхньому складі. Синтаксичні дублети мають розбіжності в структурі за повної семантичної відповідності терміносполук.

У дослідженні ми розглянемо іменниково-прикметникові лексичні дублети, в яких компоненти терміносполуки піддаються лексичним змінам за сталої структури, тобто коли іменниковий або прикметниковий компонент терміносполуки можна замінити іншим словом. Ці лексичні модифікації пояснюються насамперед явищем синонімії, яке виникає завдяки особливому зв'язку, з одного боку, між мовою права та загаль-

новживаною мовою, а з іншого – між мовою права та латинською мовою.

Отже, *об'єкт нашого дослідження* – дублетні терміносполуки фахової юридичної мови, що використовуються для укладання правових законів, актів, для ведення судової справи тощо. *Предмет дослідження* – принципи лексичного варіювання дублетних терміносполук німецької фахової субмови юриспруденції.

Мета статті – описати найчастотніші терміносполуки-дублети, прослідкувати їх лексичні модифікації та встановити особливості їх функціонування в юридичних текстах різних жанрів. *Матеріалом дослідження* слугує суцільна вибірка іменниково-прикметникових терміносполук, виписаних із Цивільного кодексу Німеччини [11], окремих судових вироків на державному й федеральному рівнях [12], а також коментарів до Цивільного кодексу Німеччини [14]. Розглянемо іменниково-прикметникові дублетні терміносполуки детальніше.

Виклад основного матеріалу. У терміносполуках-дублетах німецької фахової мови права можна замінити прикметник чи дієприкметник I/дієприкметник II іншим спорідненим словом, як-от *treuhänderisches Rechtsgeschäft* «договір довірчого управління майном» → *fiduziarisches Rechtsgeschäft* «фідучіарний договір»; *schlüssiges Handeln* «конклюдентний договір» → *konkludentes Handeln* «конклюдентний договір»; *verdecktes Rechtsgeschäft* «договір, укладений для приховання іншого договору» → *dissimuliertes Rechtsgeschäft* «удаваний договір»; *wirklicher Wille* «справжній умисел» → *wahrer Wille* «правдивий умисел» → *tatsächlicher Wille* «фактичний умисел» → *realer Wille* «реальний умисел».

У наведених прикладах німецькі прикметники замінено лексичними еквівалентами латинського походження. На основі вже згаданого історично зумовленого зв'язку між латинською та німецькою мовами наявність такої подвійної термінології не дивує. І в наш час уживаються лексичні вирази та звороти, які збереглися ще з античних часів і якими часто оперують юристи, наприклад, *pacta sunt servanda – Verträge müssen eingehalten werden* («договори повинні виконуватися»). На відміну від цього вживання дублетних терміносполук із синонімічною німецькою лексикою зумовлене, як правило, контекстом, і залежить від можливості контекстуально залежної взаємозамінності елементів терміносполуки. Наявні приклади, в яких в одному й тому ж контексті можуть уживатися два дієприкметники, які виступають означеннями та які утворені від дієслів з абсолютно різними значеннями, наприклад: *dienendes Grundstück* «обслуговуюча земельна ділянка» → *belastetes Grundstück* «земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут». Проте тут ідеться не про два зовсім різні поняття, тобто два різні терміни, а про дублетні терміносполуки, пор.: *Für den gutgläubigen Erwerb der subjektiv-dinglichen Rechte ist dabei massgebend der Inhalt des Grundbuchs für das belastete (dienende) Grundstück.* – «Що стосується добросовісного набуття суб'єктивних речових прав користування чужою земельною ділянкою, то тут вирішальну роль відіграє зміст земельного кадастру про обслуговуючу земельну ділянку»; *Bei Grunddienstbarkeiten stehen sich zwei Grundstücke gegenüber, ein belastetes, das „dienende“, und das... – «У праві земельного сервітуту протиставляються дві земельні ділянки: земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут (обслуговуюча земельна ділянка), і...»*

Наведені приклади стали поштовхом для детальнішого розгляду синонімічних зв'язків між обома висловлюваннями.

У Цивільному кодексі Німеччини вживається виключно дієприкметник II в атрибутивній функції (*belastetes Grundstück* – «земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут»). Дієприкметник I наявний лише в назві відповідного параграфу (§ 1026): *dienendes Grundstück* – «обслуговуюча земельна ділянка». Лише в певних ситуаціях обидва дієприкметники вживаються як термінологічні синоніми в контексті сервітуту; порівняємо приклад із тексту підручника: *Bei Grunddienstbarkeiten stehen sich zwei Grundstücke gegenüber, ein belastetes, das „dienende“, und das... – «У праві земельного сервітуту протиставляються дві земельні ділянки: земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут (обслуговуюча земельна ділянка), і...»*. Поза межами цього контексту вони вживаються в такому співвідношенні: не кожна *земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут (belastetes Grundstück)*, є одночасно *обслуговуючою (dienend)*, але кожна *обслуговуюча ділянка (dienendes Grundstück)* є одночасно такою, *щодо якої встановлений земельний сервітут (belastetes Grundstück)*. Тут має місце вид контекстуальної часткової синонімії.

Інша відмінність полягає у формальних властивостях, оскільки дієприкметник II у своїй предикативній формі (*belastet*) може виступати як означення. За необхідністю у висловлюваннях, які стосуються лише одного конкретного випадку, можна розширити семантику слова *Belastung* («обтяження»), як-от *X veräußerte das so belastete Grundstück* («Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, щодо якої встановлений сервітут») → **X veräußerte das so dienende Grundstück* («*Землевласник X передав право власності на обслуговуючу земельну ділянку»). У цьому прикладі розширення терміносполуки відбувається з урахуванням конкретної ситуації та її текстуальної реалізації, де важливу роль відіграє попередня позатекстуальна інформація. Можливою є трансформація (перетворення) терміносполуки в підрядне речення, щоправда, з уживанням лише дієприкметника I *dienend* «обслуговуюча», як-от *X veräußerte das Grundstück, das so belastet wurde* («Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, щодо якої встановлений сервітут») → **X veräußerte das Grundstück, das dient* («*Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, яка є обслуговуючою»).

На основі сказаного вище ми дійшли висновку, що обидві терміносполуки в межах одного фахового контексту можуть виступати синонімами. Тут ідеться про два різні терміни, структура лексичних відповідників яких має різний рівень стійкості. Терміносполука *dienendes Grundstück* («обслуговуюча земельна ділянка») незмінна за своєю структурою, оскільки її неможливо розширити, а терміносполуку *belastetes Grundstück* («земельна ділянка, щодо якої встановлений земельний сервітут») за певних обставин можна розширити (*X veräußerte das so belastete Grundstück* («Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, щодо якої встановлений сервітут») → **X veräußerte das so dienende Grundstück* («*Землевласник X передав право власності на обслуговуючу земельну ділянку»)) або видозмінити: *X veräußerte das Grundstück, das so belastet wurde* («Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, щодо якої встановлений земельний сервітут») → **X veräußerte das Grundstück, das dient* («*Землевласник X передав право власності на земельну ділянку, яка є обслуговуючою»).

У деяких випадках на місці стрижневого іменника в терміносполуці можуть чергуватися німецький іменник і його

латинський відповідник, як-от *versteckter Einigungsmangel* → *versteckter Dissens* («прихована розбіжність сторін у поглядах»), *stille Abtretung* → *stille Zession* («негласна цесія»). Той факт, що явище взаємозамінності іменників спостерігається рідше, ніж у випадку з прикметниками, не має тут суттєвого значення. Загалом можливість заміни іменникового компонента має те ж саме пояснення, що й у випадку з взаємозамінністю прикметникових фахових синонімів. Загальноприйнятим є такий факт: якщо німецький іменник має латинський відповідник і може утворювати за допомогою сполучення з прикметниковими означеннями похідні поняття, то в цьому разі для передачі одного й того ж поняття можна використовувати як німецький, так і латинський варіант, наприклад: *...liegt versteckter Dissens [§ 155] vor* («якщо спостерігається прихована розбіжність сторін у поглядах під час укладання договору»); *...liegt versteckter Einigungsmangel [§ 155] vor* («...якщо спостерігається незгода сторін»). Це можна пояснити на прикладі запису, взятого зі словника: *Liegt dagegen ein versteckter Einigungsmangel – sog. versteckter Dissens – vor* («Якщо спостерігається прихована загроза сторін під час укладання договору – так зв. розбіжність у поглядах»).

Те саме відбувається, коли йдеться про взаємозамінність іменників *Abtretung* – «цесія» та *Zession* – «цесія», як-от *stille Abtretung* → *stille Zession* («негласна цесія»). Обидва іменники, як німецький, так і латинський відповідник, по черзі вживаються в сполученні з прикметником *stille* «негласний», не змінюючи при цьому значення цілого поняття. Дещо інше явище спостерігаємо тоді, коли йдеться про вживання цих іменників у складних словах, де стрижневим словом є лише іменник *Zession* «цесія», як-от *Globalzession* («глобальна цесія»), *Mantelzession* («тиха цесія»).

У вищенаведених паралельних формах *versteckter Einigungsmangel* («прихована незгода сторін під час укладання договору») → *versteckter Dissens* («прихована розбіжність сторін у поглядах») і *stille Abtretung* → *stille Zession* («негласна цесія») із погляду семантики йдеться про поняття в теорії права, що виключає можливість їхнього вживання в Цивільному кодексі Німеччини. В інших типах текстів, наприклад, у текстах коментарів до законів, переважає вживання терміносполуки з іменником латинського походження. Ця тенденція простежується і в іншому типі тексту – у текстах вироків, що також є об'єктом нашого дослідження. Уживання лише латинських термінів у більшості випадків передбачає наявність у реципієнтів «фонових знань у галузі права та знань юридичних фахових висловлювань» [13, с. 84]. Проте це правило не діє, коли предметом розгляду є лише іменник *Abtretung* («цесія»), тобто родове поняття до терміносполуки *stille Abtretung* («негласна цесія»). Обидві форми терміносполуки, як із німецьким, так і з латинським іменником, є термінами, в яких, крім цієї лексичної модифікації, не відбуваються інші зміни структури словосполучення, наприклад: *auch im Falle des versteckten Dissenses* («також у разі прихованої розбіжності сторін у поглядах») → **auch im Falle des Dissenses, der versteckt ist* («*також у разі розбіжності сторін у поглядах, яка є прихованою») → *auch im Falle des dort versteckten Dissenses* («*також у випадку з прихованою там розбіжністю сторін у поглядах»).

Наша гіпотеза щодо залежності вживання латинських і німецьких компонентів в юридичних словосполученнях від типу тексту та цільової групи підтверджується за допомогою порівняння з іншими типами тексту, які адресовані не лише

досвідченим юристам чи юристам-початківцям, а й навіть нефаківцям у цій галузі. У підручниках та юридичних словниках, як правило, латинський відповідник наводиться лише після німецького слова або стоїть безпосередньо після нього в дужках, лапках чи в сполученні з виразом *so genannt* («так зване») або його часто вживаним скороченням *sog.* («т. зв.»). Цей метод часто застосовується в мові права й стосується як окремих слів, так і цілих словосполучень, незалежно від частини мови, як-от *Zession* – «цесія», *kontrahieren* – «укладати договір», *C.I.C. (Centro de Investigación Criminal)* – «Центр кримінальних розслідувань» тощо.

Висновки. Загалом уживання дублетних терміносполук залежить від типу тексту. Цивільний кодекс Німеччини – це єдиний тип тексту, де в разі наявності німецько-латинських дублетних термінів перевага надається вживанню німецького терміна. Наявність великої кількості німецьких термінів у Цивільному кодексі Німеччини має суспільно-історичні передумови. Якщо юристи у своїх промовах звертаються до інших юристів, то в текстах вироків і в коментарях до законів вживаються як латинські, так і німецькі дублетні терміни, вибір між якими залежить здебільшого від особистого стилю автора тексту.

Перспективним вважаємо дослідження дієслівних терміносполук, які виступають дублетами в різних типах юридичних текстів, що матиме прикладне значення для методики викладання німецької фахової мови.

Література:

1. Боярова Л. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії (на матеріалі ринкової термінології) / Л. Боярова, О. Покровська // *Vocabulum et Vocabularium* : сб. науч. тр. по лексикографии. – Харьков, 1996. – Вып. № 3. – С. 60–62.
2. Капанадзе Л. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. Капанадзе // *Развитие лексики современного русского языка*. – М. : Наука, 1965. – С. 75–85.
3. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови / А. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 348 с.
4. Лейчик В. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты / В. Лейчик // *Актуальные проблемы лексикографии и словообразования*. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1973. – Вып. 2. – С. 103–107.
5. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці / О. Мартиняк // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Проблеми української термінології. – 2008. – № 620. – С. 100–103.
6. Польщикова О. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології / О. Польщикова // *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 42–44.
7. Рибак Н. Існування дублетних термінів як показник безперервного процесу творення термінології / Н. Рибак, Т. Рибак, Н. Хомик // *Проблеми української науково-технічної термінології* : тези 4-ї Міжнар. наук. конф. – Л., 1996. – С. 20–21.
8. Суперанская А. Литературный язык и терминологическая лексика / А. Суперанская // *Проблемы работы и упорядочения терминологии в Академии наук союзных республик*. – М., 1983. – С. 81–90.
9. Тараненко О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника) / О. Тараненко. – Кам'янець-Подільський : Видавництво Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1996. – 170 с.
10. Фецько І. Термінологія музейництва: формування, системно-структурна організація, термінотворення : дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Фецько. – Львів : ЛНУ, 2015. – 611 с.
11. BGB. Bürgerliches Gesetzbuch. – 79. Aufl. – München: dtv, 2017. – 890 S.

12. Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen: BGHZ / Hrsg. von den Mitgliedern des Bundesgerichtshofes und der Bundesanwaltschaft. – Bd. 208. – Köln [u. a.]: Heymanns, 2016. – 662 S.
13. Larenz K. Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts. Ein Lehrbuch / K. Larenz, M. Wolf, J. Neuner. – München : Verlag C.H. Beck, 2012. – 708 S.
14. Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch.–76. Aufl.–München : Beck, 2017. – 3247 S.

Дерябина А. А. Синонимические и дублетные терминосочетания в немецком профессиональном языке права

Аннотация. В статье исследуются именительные-прилагательные лексические дублеты, в которых компоненты терминосочетаний подвергаются лексическим изменениям при постоянной структуре, то есть когда именной или прилагательный компонент терминосочетания можно заменить другим словом. Эти лексические модификации объясняются, прежде всего, явлением синонимии, которое

возникает благодаря особой связи, с одной стороны, между языком права и общеупотребляемым языком, а с другой – между языком права и латинским языком.

Ключевые слова: дублетные терминосочетания, варьирования, термин, профессиональный язык.

Deryabina A. Synonymic and doublet terminology in the German professional language of law

Summary. The article deals with noun-adjective lexical doublets in which the components are exposed terminological lexical changes on a constant structure, that is, when the noun or terminological adjective component can be replaced by other words. These lexical modifications are explained first and foremost by the phenomenon of synonymy, which arises due to the special connection, on the one hand, between the language of law and the common language, on the other hand, between the language of law and the Latin language.

Key words: doublets, termcombinations, variation, term, professional language.